

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2009, Volume: 4, Number: 4, Article Number: 3C0022

SOCIAL SCIENCES

Received: February 2009
Accepted: September 2009
Series : 3C
ISSN : 1308-7444
© 2009 www.newwsa.com

Yusuf Ziya Bildirici
Pamukkale University
yziya@pau.edu.tr
Denizli-Turkey

ACIPAYAM İKTİSADİ HAYATINDA BİR AİLE İŞLETMESİ

ÖZET

Aydın Vilayeti Denizli Sancağı'na bağlı Garbî Karaağaç olarak bilinen Acipayam kazasında ortaya çıkarılan madenler, yerli işletmecilerin yanı sıra yabancıların da ilgisini çekmiştir. Kazadaki maden faaliyetlerine paralel olarak 19. yüzyıldan itibaren çalışmak amacıyla gelen yabancı sayısında belirgin bir artış görülmüştür. Hamidiye Vapur İşletmeleri kurucusu olan Yahya Hayatî Paşa, Acipayam krom sahalarında en fazla yatırım yapan girişimcilerdendir. Onun kurduğu aile işletmesi Yunan işgal kuvvetlerinin Denizli önlerine geldiği sıralara kadar varlığını sürdürmüştür. Arşiv belgelerinden kısa tarihçesi verilerek varlığı ortaya konulan madenci aile işletmesine yönelik bu çalışmanın, bölgenin sahip olduğu zenginliklerin değerlendirilmesine yönelik ayrıntılı araştırmalara kaynak teşkil edeceği beklenilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Acipayam, Aile İşletmesi, Krom, Yahya Hayatî Paşa, Tarihsel Gelişim

A FAMILY ENTERPRISE IN ACIPAYAM'S ECONOMIC LIFE

ABSTRACT

The mines found in a subdivision of Garbî Karaağaç named Acipayam, in the borders of Aydın's one of subdivisions, Denizli attracted attentions of not only local enterprises but also foreigners. Thanks to the mine activities in the village, the number of the foreign visitors evidently increased. Yahya Hayati Pasha, the founder of Hamidiye Ship Administration, is one of the entrepreneurs who made big investments to the chrome fields of Acipayam. The family foundation he started went on existing till the Greece invasion. This study on the family administration of this subdivision will put a light the richness of the province through the information gathered from the archives.

Keywords: Acipayam, Family Business, Chrome, Yahya Hayati Pasha, Historical Development

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

İncelememize konu olan aile şirketinin çalışma alanı günümüzdeki Acıpayam olan Garbî Karaağaç kazasının kuzeyinde Çal kazası, Hüdavendigâr ve Konya vilayetleri, doğusunda Konya Vilayeti, güneyinde Menteşe Sancağı, batısında Tavas ve Denizli kazaları bulunmaktaydı.

Denizli'ye göre rakımı (Ali Vehbi, 1951:8) yüksek olan Acıpayam yöresi, Selçukluların XII. yüzyıldaki (Baykara, 1969:35) fetihlerinin ardından (Baykara, 2007:205), Türklerin geleneksel yerleşimine sahne olmuştu. Bölgenin yayla yaşamına olduğu kadar, tarım ve hayvancılığa elverişli karakterde olması nedeniyle, Denizli'den önce Türk yoğunluğuna sahne olmuştur.

Maden kaynakları açısından çok zengin olan Anadolu'da madencilik hem geç başlamış, hem de büyük bir gelişme göstermemiştir. İşletmeciliği çok eski tarihlere kadar giden Ergani bakır madeni istisna tutulursa, diğer madenlerimiz 19. yüzyılda keşfedilerek işletmeye açılmıştır. Anadolu'da krom madeni 1848 yılında Hüdavendigâr civarında bulunmuş ve kısa bir sürede cevherin ortaya çıkarılmasıyla ilgili işletme ruhsatları alanların sayısında artış gözlenmiştir (Eldem, 1970:91).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu çalışmada Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı kataloglarından elde edilen Osmanlıca belgelerin transkribe edilmesinin ardından, bölgenin iktisat tarihiyle ilgili yapılan tez çalışmaları gözden geçirilmiş, adları değişikliğe uğrayan yerleşim birimlerinin belirlenmesi amacıyla uzman akademisyenlere danışılmış, hicrî tarihlerin miladî tarihe çevrilmesi işi yapılmış, bölgede maden işiyle uğraşan girişimcilerle görüşmeler yapılarak elde edilen bilgiler düzenlenmiştir.

Arşiv belgeleri kullanılarak yapılan bu çalışma, geçmişte bölgenin iktisat tarihinde rol alanların ortaya çıkarılması ve bölgedeki kaynakların yeniden tespiti için yapılacak araştırmalara katkı sağlayacaktır.

3. ACIPAYAM' IN MADENLERİ (ACIPAYAM' S MINES)

Acıpayam'a komşu kazalardan Tavas'ta 1876 yılından başlamak üzere zımpara madeni (BOA, YPRK.OMZ 3/6-47) çıkarmak amacıyla varlıklı Türklerin yabancılarla ortaklık kurdukları, daha çok gayrimüslimlerle yabancıların ihaleleri aldıkları görülmektedir.

Acıpayam'daki madenlere ilgi duyanlar arasında Isparta'dan Acıpayam'a Reji memuru olarak gelen Arnavut asıllı Lütfi Bey'in ilginç ve sonu hüznü bir macerası da vardır. Lütfi Bey maden işletme iznini almak amacıyla eşiyile birlikte İzmir'deki akrabalarının yanına gider. Eşini burada bırakarak İstanbul'un yolunu tutan Lütfi Bey'den (Öncel, 2009) tekrar haber alınmaz. Bir zaman Lütfi Bey'in yolunu gözleyen eşi, umutları kalmayınca gözleri yaşlı bir şekilde Acıpayam'a geri döner.

1896 yılı kayıtlarında Acıpayam'a bağlı Dodurga, Yumrutaş, Karaköy, Kurtlar, Kayser, Düden, Tahtalı, Yazır, Gümüş, Kum Afşarı, Gilman mevkilerinde krom madenlerinin varlığı bilinmekteydi. Acıpayam'da 1898 yılında 233.041 kuruşluk orman ve maden geliri elde edilmekteydi. 1897 yılı salnamelerinde, daha önce sayılan yerler dışında kazaza bağlı Kutî, Alaaddin ve Alacain mevkileri de (İnan, 1997:61) krom çıkarılan yerler arasında sayılmaya başlanmıştır.

Maden sahalarının artmasıyla birlikte Denizli orman ve maden hasılat cetvelinin Acıpayam hanesinde artış olması gerekmekteydi. 20. yüzyılın başındaki verilerle kazalar arasında bir karşılaştırma yapılırsa;

	<u>1900</u>	<u>1902</u>	<u>1908</u>
Buldan	24571	79016	-
Çal	6687	4738	-
Sarayköy	3749	-	-
Tavas	9310	20512	-
Acıpayam	46906	25388	160000

maden işletmesinin zahmetli ve güçlü sermayeye ihtiyaç göstermesi, üretimin ocaklarda çalışanların kol gücüne dayanmasından dolayı, Acıpayam'daki orman ve maden gelirlerinde bir azalmanın olduğu görülmektedir. İki yıllık üretimin düşük görünmesi, üretim şartlarının zorluğu, üretimin uzun zamanlar alması ve pazarlama şartlarına bağlanabilir. Nitekim, 1902 yılında görülen eksilme, bir önceki verilerin neredeyse yarıya yakınına teşkil etmektedir. Sayılan nedenlerle 1908 yılı verilerindeki vergi hasılatında önceki yıllara göre artış görülmüştür. Süregelen gelenek ve doğa şartları gereği ormanlardan sürekli kesim yapılmadığından, elde edilen kerestenin satışından elde edilen tutar gelirler hanesine daha az yansımaktadır. Bundan hareketle, maden işletmeciliğinden sağlanan gelirin, kazanın ekonomisine önemli bir katkı sağladığını anlamaktayız.

Genelde tarım ve çiftçiliğe dayalı gelir elde etmeye çalışan yöre insanı, yaz aylarında yılda bir kez yapılan orman kesim işleri ile maden işletmelerinde işçi sıfatıyla çalışarak geçim şartlarını iyileştirmeye çalışmaktadır. Diğer kazalara karşın, Acıpayam kazasında, orman ve maden gelirinin ilerleyen yıllarda artış göstermesi, bölgenin maden kaynakları açısından zenginliğini ve bölgede madencilik talebin arttığını ortaya koymaktadır. 1908 Yılı Salnamesi'nde Denizli Sancağı'nın gelirler cetveline bakıldığında, 3.004.294 kuruş (Babaoğlu, 1996:255-258) olan toplam gelirin önemli bir bölümünün Acıpayam kaynaklarından sağlandığı görülecektir.

1895-1897 yılları itibariyle Acıpayam'da Ermeni kökenli bir vatandaşın nüfusa kayıtlı olmadığı, 1895 ve 1896 yılında kaza nüfusunda yer almayan Rumların 1897 yılında 372 (İnan, 116) nüfusa ulaştıkları görülür. Ticaret ve beceri isteyen meslekleri yürüten Rumların Acıpayam merkezinde bulunmalarını, maden ocaklarında işçi ve teknik eleman sıfatıyla çalışmak amacıyla diğer yerleşim yerlerinden gelenler olarak açıklayabiliriz. Nitekim 1905 yılı nüfus verilerinde sayıları 35 erkek ve 48 kadın olmak üzere 83'e (Babaoğlu, 151) düşen Rumların, ocaklarda üretimi sona erdiren yabancı yatırımcıların bölgeyi terk etmeleri üzerine kazadan ayrıldıkları anlaşılmaktadır.

Denizli ve kasabalarında ortaya çıkarılan madenler daha çok, kısa zamanda servet kazanmayı seven Rumlarla yabancıların ilgisini çekecektir. Nitekim, Denizli madenlerine İngiliz ve Avusturya vatandaşı yabancıların yakın ilgisi sonucu belirli bir nüfus artışı da olmuştu. 1894 yılı öncesinde Denizli genelinde 3'ü erkek 1'i kadın toplam 4 olan yabancı sayısı, ilerleyen yıllarda 1.063'ü erkek 800'ü kadın olmak üzere toplam 1.863 kişiye çıkmıştı. Üyelerini Yanko, Save, Nikolaki efendilerin teşkil ettiği Buldan Ticaret ve Ziraat Odası'nda kâtip olarak Mahmud Efendi'nin görev yapması, Rumların kazanç merkezlerini de kontrol altında tuttuklarının bir göstergesidir. 1902 verilerinde Çal nüfusunda 99'a, Acıpayam genelinde 413'e ulaşan (Babaoğlu, 35) yabancılar ile Acıpayam merkezinde sayıları artan Rumların, bölgedeki madenlerin cazibesine kapılarak kazanç sağlamak amacıyla gelenler olduğu anlaşılır. Bu durum, sanayileşmiş toplumlardaki köyden kentlere göç fikrine (Harvey, 2002:161) ters bir gelişme göstermekteydi.

Acıpayam'daki madenlerin varlığına ait bilgiler sadece kulaktan dolma söylentilerin araştırılmasına dayanmamaktaydı. Aydın Vilayeti Maden Mühendisi kadrosunda bulunan Rum kökenli Vitalis (BOA, Y.PRK.MŞ

8/8) ile çıkara dayalı ilişkiler kuran Rumlarla yabancıların, yöredeki maden kaynaklarından haberdar oldukları ve İstanbul'dan ihalenin alınması yönünde yakın takipten sonra maden işletmesini kazanarak bölgeye geldikleri akla gelmektedir.

Sancağa bağlı Buldan, Kadı Köyü, Kızılcabölük'teki aile işletmeleri pamuklu dokuma tezgâhlarından çıkardıkları kumaşlarla dar pazarda satış şartları ararken, Rum vatandaşlar ve yabancılar çalıştırdıkları maden işletmelerinden hatırı sayılır kazanç sağlamaktaydılar. Tavas'ta krom madeni işleten bir Rum vatandaşla yapılan sözleşmede her dönüm için 10'ar kuruştan yıllık 113.300 kuruş (BOA, Y.PRK.OMZ 3/6-47) vergi verme zorunluluğu vardı. İhaleyi alan İngiliz Ernest Abbott'ın bir yıllık kazancı kaza genelinin devlete verdiği vergiler toplamından katlarca fazlaydı.

19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Acıpayam köylerindeki krom sahalarına ilginin arttığı görülür. Yeterli teknik bilgi, pazarlama ve deneyim oluşmadan madencilikten somut sonuçlar alınamazdı. Bölgede tarıma dayalı ekonomik çark zengin müteşebbislerin ortaya çıkmasını engelliyor, Denizli genelinde Türkler henüz büyük kazanç kaynağı olan madenlere karşı duyarsız kalıyorlardı. Yabancılar ve Rumların yanı sıra bazı varlıklı Türklerin aldıkları maden ihaleleriyle bölgeye ekonomik hareketlilik gelmişti.

4. YAHYA HAYATÎ PAŞA'NIN MADENCİLİK SERÜVENİ (YAHYA HAYATI PASHA'S MINING ADVENTURE)

Aile şirketinin kurucularından olan Yahya Hayatî Paşa, El-Hac Alemdar Hüseyin Ömeroğlu Ali Efendi'nin oğluydu (Akbulut, 1970:93). İzmir Körfezi kabotaj imtiyazını elde ederek devlete ait Hamidiye Seyr-ü Sefer Kumpanyası'nı işletmeye başladı. Yatırımcı ve ileriye gören kişiliğiyle yeni deniz hatları açılması için girişimde bulundu. Gayretlerinin semeresini İzmir Körfezi ile Sakız ve Çeşme arasında vapur işletme (BOA, MV 12/88) hakkını elde ederek gördü.

Hisselerinin yalnız Osmanlı uyruklulara satılabileceği belirtilen şirketin diğer kurucu üyeleri arasında Balyozzâde Matyos, Karabet, İsayan, Arnavutoğlu Dimitri, tüccardan Eskinazi Erdit efendiler ile Kazancızâde Hafız Mehmet Efendi bulunmaktaydı. Yahya Hayatî Paşa, işletmesine Hamidiye Anonim Vapur Şirketi (Düstur, 1304: 109) adını vererek, şirketin İdare Meclisi başkanlığını (BOA, A.MKT.MHM 1376/123) yürütürken, şirket adına Ege Denizi'nde vapur işletme hakkını kazanmak suretiyle işini genişletir. Şirketin kazancını arttırmak amacıyla kullanılacak kömürler ile liman vergisini kaldırmaya yönelik çabasından sonuç alamaz (BOA, MV 17/29). Padişah II. Abdulhamit, İzmir Körfez Vapurları kuruculuğundaki çalışmalarından dolayı Rumeli Beylerbeyi payesini vererek Yahya Hayatî Paşa'yı ödüllendirir (Akbulut, 1970: 93).

Yahya Hayatî Paşa, Adliye Hâkimleri İslahatı'na dair rapor düzenleyip, görüşülmesi için Adliye Nezareti'ne (BOA, Y.PRK.AZN 3/2) gönderecek olgunlukta idi. Kendisiyle beraber arsası olan kişiler İzmir ile Karşıyaka arasında Padişahın adıyla anılacak bir mahalle kurmak için girişimde bulundular (BOA, İ.MMS 104/4435). Gönüllülerin girişiminin resmî makamlarca uygun görülmesi (BOA, DH.MKT 1626/116), onun Hamidiye Mahallesi kurulmasındaki liderlik yönünü yansıtır.

Yahya Hayatî Paşa 1894-1895 yıllarında İzmir Belediye Başkanı olarak görev yaptı (Uslu, 2008:1) İzmir Meclis-i Maarif Başkâtibi Ali Rıza Efendi, Hamidiye Vapurları Şirketi Başkanı Yahya Hayatî Paşa'nın yanında kâtip (BOA, MF.MKT 222/54) olarak görev yapar. Arsa zengini olan Paşa, Hamidiye Vapur Şirketi'ne sattığı arazi üzerinde yapılan tersanenin vergiden affını isteyerek (BOA, Y.PRK.OMZ 2/6) şirket sermayesini güçlendirmeye çalışıyordu.

Şirketin kazancıyla birlikte, şirket üzerindeki olumsuz söylentiler de artmaktaydı. Yahya Hayatî Paşa, bir memur tayin edilerek şirketinin genel tetkikinin yapılmasını isteyerek (BOA, DH.MKT 2593/16) güven tazelemeye çalışır. Şirkete müdür olarak tayin edileceğini öğrendiği Aydın eski mektupçu muavini Tahir Kenan Bey'in gelmesini önlemeye çalışır (BOA, DH.MKT 680/13). Hamidiye Vapur Şirketi'ne sattığı arazinin devir işlemlerindeki aksaklıklardan dolayı sıkıntılar yaşayan Paşa (BOA, DH.MKT 688/5), şirket tersanesi yapma konusundaki girişimlerinin araştırılmasını isteyecek açıklıkta davranmıştı.

Hamidiye Vapur İşletmesi'ndeki çabalarından dolayı devlet nişanıyla (BOA, İ.DH 1058/83068) taltif olunan Yahya Hayatî Paşa'nın madencilik adımı atması 1890 yıllarına rastlar. Batı Anadolu'da Vakıflara ait zımpara madenlerini işletme imtiyazını ele geçiren İngiliz uyruklu Abbott ailesinin, ellerinde hiçbir evrak bulunmadığı halde 35 yıldır cevher çıkardıklarını, vakıf hukukuna uymadıklarını ve Evkaf Nazırı Mustafa Paşa'nın cevherleri bedel ödmeden ihraç ederek haksız kazanç sağladıklarını, hazinenin hırsız elinde zarara uğratıldığını 3 Ağustos 1890 tarihli yazıyla Padişaha şikâyet eden Mehmed Tefvik Efendi; Aydın Vilayeti İdare Meclisi Üyesi Yahya Hayatî Paşa'nın kendisine kefil olduğunu, madenlerin kendi kullanımına verilmesi halinde ödemesi gereken vergiye %5 zam yapacağını belirtmişti. Zımpara taşı işletmesinde yabancı tekeli kırma yönünde bu girişim, devlet bürokrasisinde uzun zaman alan görüşmelerden sonra 3 Haziran 1904 tarihinde Meclis-i Mahsus-u Vükela tarafından Ernest Abbott'a ihale edilmesiyle sonuçsuz kalır.

1846 yılından itibaren İzmir'de ikamet ederek maden ticaretinde adını duyuran Ernest Abbott, ilerleyen yıllarda başkentteki İngiltere Konsolosu ve Osmanlı bürokrasisiyle kurduğu yakın ilişkiler sayesinde, özellikle zımpara taşı ihalelerini kazanarak bu sektörde rakibi olan vatandaş John Paterson'ı devre dışı bırakarak tekelleştirmiş ve çıkardığı cevherleri dışarıya satarak hatırı sayılır servet edinmişti (Yorulmaz, 1994:94-116).

Yabancıların kârlı bir iş olan zımpara taşı aramalarına yöneldiklerini gören Yahya Hayatî Paşa bu sırada girişimlerini sürdürerek, İzmir Şirket-i Hamidiye Reisi ve imtiyaz sahibi sıfatıyla, tüccardan Eftim Efendi ile birlikte Aydın'ın Nazilli kazasına bağlı Karasu nahiyesine bağlı Kekre Köyü'nde iyi kalitede cevher ortaya çıkarır. Zımpara madenini 50 yıl süreyle işletmek üzere yetki alan Yahya Hayatî Paşa (BOA, İ.MMS 121/5208), Aydın Vilayeti İdare Meclis üyeliğinden istifa etmek suretiyle imtiyazı alabilir.

Madenin işletilmesi için izin alınan alan 1.028 dönüm olup, kuzeyde Sağırkaya Deresi'nin Kekre Çayı ile birleştiği noktadan başlayıp, dere boyunca Kekre'ye giden araba yolunun sözü edilen çaydan geçtiği noktaya kadar bir hat ve batıda, bu nokta ile Karaağaç Köyü'nde bulunan çeşme arasındaki hat ve güneyde, belirtilen çeşme ile Karacasarnıçbaşı Tepesi arasındaki hat ve doğuda ise, bu tepe ile komşu olan Sağırkaya Deresi'nin Kekre Çayı ile birleştiği nokta arasındaki hat ile sınırlıydı. Kararlaştırılan vergi olarak dönümü 10'ar kuruş hesabıyla 10.280 kuruş ve çıkarılacak zımparadan %20 rüsum-u nisbiye, ferman harcı olarak 200 altın ödenecekti. Zımpara madeni imtiyazının %50'sini 1890'dan 1907 yılına kadar elinde bulunduran Yahya Hayatî Paşa, bunun 12.5 hissesini Fransa vatandaşı Mösyö Trapol Panafu'ya devretti. Yahya Hayatî Paşa'nın vefatından sonra sahip olduğu 37.5 hisse 12 paya ayrılarak, 8 payı kızları Neyir, Gülfem, Mediha ve Mevhibe hanımlara ve 4'ü ise Ali Faik Bey'e (Yorulmaz, 141-142) miras paylaşımı yapılır.

5. ACIPAYAM'DA BİR AİLE İŞLETMESİ (A FAMILY BUSINESS IN ACIPAYAM)

Yahya Hayatî Paşa, Acıpayam'ı merkez seçerek, önemli bir ihraç ürünü olan krom madeni işletmesine ağırlık vermiş, sekizin üzerinde köyde arama ruhsatı almayı başarmıştı. Onun İzmirli Mahmud Bey, Abdulkerim, Kâzım efendiler ve Emine Zarife Hanım, Vesile Hanım ile kurduğu aile şirketinin toplam 120 hissesi bulunmaktaydı. Emine Zarife Hanım 40, Yahya Hayatî Paşa 35, Mahmud Bey 17.5, Vesile Hanım 17.5, Abdulkerim Efendi 5 ve Musa Kâzım Efendi 5 hisseye sahiptiler. Yahya Hayatî Paşa'nın vefatı üzerine, sahip olduğu hisseler kızları Neyir, Gülfem, Mediha, Mevhibe hanımlar ile anne ve baba tarafından kız kardeşleri Fatma Ulviye ve Asiye hanımlar adına tescil edildiğinde, kurulan ortaklık bir aile şirketi görünümü arz etmişti. Neyir Hanım ve Emine Zarife Hanım'ın da ölümleri üzerine (BOA, MV 249/147) şirket bünyesindeki paylar değişikliğe uğrar.

1918 yılı itibarıyla şirketin 120 hissesi; Yahya Hayatî Paşa'ya ait 35 hisse 60 pay itibar edilerek, bunun 40 payı kızları Neyir, Gülfem, Mediha ve Mevhibe hanımlara, 20 payı baba ve anne tarafından kız kardeşleri Fatma Ulviye ve Asiye hanımlara bölüştürülür. Neyir Hanım'ın ölümü üzerine sahip olduğu 10 hisse 16 pay itibarıyla, 4 payı kocası Faik Bey'e ve 6 payı oğlu Mehmed Bey'e, 3'erden 6 pay kızları Sada ve Nafia hanımlara geçmişti. Âmine Zarife Hanım'ın ölümü üzerine, sahip olduğu 40 hisseden 30 hissesi 72 pay itibar edilerek bunun 24 payı babası Rıza Paşa'ya, 16'sından 48 payı kızları Saadet, Nasibe, Refika hanımlara ve 10 hissesi, günümüzde Babadağ adı verilen Kadıköyü'nde oturan Saniye Hanım'a (BOA, MV 249/148) geçer.

Sermaye bakımından güçlü bir görünüm arz eden aile şirketi; Şura-yı Devlet ve Meclis-i Vükela'nın; 3 Ramazan 1334 tarih ve 373 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/147) Aydın Vilâyeti dahilinde Denizli Sancağı'na bağlı Acıpayam kazasının Doğan Baba Köyü'nde, 14 Mayıs 1334 tarih ve 372 rakamlı kararnamesiyle (BOA, MV 249/148) Eğidir Köyü'nde, 28 Mayıs 1334 tarih ve 369 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/149) İrle nahiyesinin Kırlı Köyü'nde, 20 Temmuz 1334 tarih ve 376 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/154) Niyazlar Köyü'nde, 23 Haziran 1334 tarih ve 377 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/159) Salda Köyü'nde, 24 Ramazan 1334 tarih ve 370 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/168) Dereköy Köyü'nde, 6 Haziran 1334 tarih ve 378 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/169) Tekke Köyü'nde, 3 Temmuz 1334 tarih ve 374 no'lu kararnamesiyle (BOA, MV 249/174) Kayadibi köylerinde 60 yıl süreyle işletmek üzere krom madeni ihalelerini alır.

1918 yılında 60 yıl süreyle krom madeni ihalesini alarak faaliyetini Acıpayam'ın sekiz köyünde sürdüren aile şirketinin, 15 Mayıs 1919 tarihinden sonra İzmir üzerinden Denizli önlerine kadar ilerleyerek Buldan, Çivril gibi kasabaları işgal eden Yunan birliklerinin bölgede yaptıkları katliâmlar üzerine, diğer yerleşikler gibi şirket hissedarlarının gelişmelerden etkilenerek başka yerlere göç ettikleri anlaşılmıştır.

6. SONUÇ (CONCLUSION)

Ticaret insanlık tarihi boyunca yaşamın önemli bir kısmını işgal etmiştir. Çoğu kez milletler arasındaki kültür etkileşimlerinin de aracı olmuştur. Ticaret, sadece tüccarın kendisi ve ailesi için hayatın gerektirdiği yaşam tarzına ulaşmak amacıyla değil, aynı zamanda tüm insanlığın huzur ve mutluluğu için de bir kaynak olmuştur (Grund, 1996:190-192).

Aile büyüklerinin girişimleriyle vücut bulan küçük işletmeler büyük işletmelerin daha küçük versiyonları değildir. İç dayanışmanın yüksek olması, pazar koşullarındaki değişimlere kolayca uyum sağlamaları ve büyük işletmelerin rekabetlerinden pek fazla

etkilenmemeleri (Şimşek, 2002:62), düşük maliyetle ürün üretmeleri, yeni fikirler ile buluşları nedeniyle, büyük işletmelere göre (Bone&Kurtz, 1987: 116-121) daha avantajlıdırlar. Sağladıkları ekonomik katkılarla devletin güçlenmesinde rol oynayan aile şirketleri, devlet eliyle topluma sunulan hizmetlerin (Weis ve Hobson, 1995:16) alt yapılarının hazırlandığı dayanışmacı modeller olmuşturlardır.

Aile şirketlerinde ana gaye işletmeyi bir sonraki kuşaklara aktarabilmektir. Gerek ülkemizde gerekse dünyada aile şirketlerinin uzun ömürlü (Kurtsan, 2006: 174-175) olduğu söylenemez. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde en büyük 500 firmanın üçte biri, en büyük 100 şirketin İtalya'da 43'ü, Fransa'da 26'sı, Almanya'da ise 17'si aile şirketidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde kayıtlı 18 milyonun üzerindeki şirketin %90'ı, İspanya'da %80'i, İtalya'da %95'i, İsviçre'de %85'i ve Türkiye'de %95'i aile şirketidir (Adsan-Gümüştekin, 2006:179). Yapılan araştırmalara göre; ABD'de yeni kurulan 100 aile şirketinin 40'ı ilk beş yılda faaliyetini sona erdiriyor. Geri kalan 60 şirketin 40 tanesi ise birinci kuşakta ya iflas ediyor ya da el değiştiriyor. İkinci kuşağa geçebilen şirket sayısı %20'yi geçmiyor. Üçüncü ve sonraki kuşaklara geçebilen şirket sayısı ise ancak %3'lerde kalıyor (Ozan, 2008:1).

Yahya Hayatî Paşa ve ortakları tarafından kurulan aile şirketi Acıpayam'ın iktisadî hayatına yaptığı katkılar yanında, dayanışmacı yapısıyla günümüz Denizli girişimciliğinin klasik bir örneği de olmuştur. Aile şirketi bu özelliğiyle yaşanması olası birçok olumsuzlukları kolayca geçiştirmekle kalmamış, yaşatıldığı süreçte aynı geleneğin korunarak yeni nesillere aktarılmasında çevredeki işletmecilere örnek olmuştur.

Toplumumuzun dayanışmacı karakteri gereği, bireysellik içgüdüğü yerine paylaşımcılığın, kadın-erkek eşitliğinin sağlandığı aile şirketi, Acıpayam yöresine ve ekonomisine katkılar sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar genellikle bölgenin dışından gelenlerle yapılan maden işletmeciliği, günümüzde aynı yoğunlukta sürdürülememektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren kalkınmış iller arasında önlerde seyreden Denizli'nin ekonomik potansiyeli, geçmişte yaşanan finans sıkıntısı ve zengin müteşebbis yokluğunu aratmayacak büyüklüktedir. Çalışmamızda bir kısmını ortaya koyduğumuz Denizli'nin yer altı kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi durumunda, günümüzde yaşanan ve daha ağırının yaşanması beklenen küresel krize karşı, bölgenin ekonomisine katkılar sağlayacağı görülecektir.

NOT (NOTICE)

Bu çalışma, 21-23 Aralık 2008 tarihinde yapılan Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu'na sunulmuş ve yeniden ele alınmıştır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Akbulut, Ö., (1970). Trabzon Meşhurları Bibliyografyası, Ankara, ss:96.
- Ali Vehbi, (1951). Acıpayam, Ankara. ss:366.
- Adsan, E.-Gümüştekin, G.E., (2006). "Halka Açık İşletmelerin Aile Anayasası ve Aile Meclisi Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma", 2. Aile İşletmeleri Kongresi (14-15 Nisan 2006), İstanbul, ss:178-189.

- Babaoğlu, H.İ., (1996). XX. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti Salnamelerinde Denizli Sancağı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baykara, T., (2007). Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070-1520), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, ss:448.
- Baykara, T., (1969). Denizli Tarihi 1070-1429, Fakülteler Matbaası, İstanbul, ss:56.
- Boone, L.E. and Kurtz, D.L., (1987). Contemporary Business, 5th Edition, The Dryden Press, USA., pp:116-121.
- Düstur, S.I., Aydın Vilayeti Salnamesi, 1304.
- Eldem, V., (1970). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik, İstanbul, ss:255.
- Grund, F., (1996). "To Americans, Business Is Everything.", (Eds.) A., Brøgger, F.C., Gulliksen, Ø.T., and Sirevag, T. , American Culture : An Antology of Civilization Texts, New York : Routledge, pp:190-192.
- Harvey, D., (2002). "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı", 20. Yüzyıl Kenti (Çev. Duru B.-Alkan A.), İmge Kitabevi, İstanbul.
- İnan, S., (1997). XIX. Yüzyıl Sonlarında Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli Sancağı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli:PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtsan, D., (2006). "Birinci Nesil Kurar, İkinci Nesil Büyütür, Üçüncü Nesil Batırır !?", 2. Aile İşletmeleri Kongresi (14-15 Nisan 2006), İstanbul, ss:174 vd.
- Şimşek, M.Ş., (2002). İşletme Bilimlerine Giriş, Yenilenmiş 9. Baskı, Konya.
- Uslu, O. "Aile Şirketleri", ss:1-3, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz /ozan/001/yazdir.php> (12.01.2009)
- Weiss, L. and Hobson, J.M., (1995). Devletler ve Ekonomik Kalkınma (Çev. Kıvanç Dünder), İstanbul.
- Yorulmaz, Ş., (1994). Aydın Vilayetinde Madenler (1850-1908), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- <http://www.izmircanteen.com/Izmir-Canteen/Izmir-in-unluleri.html> (10.01.2009)

**BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ
(PRIME OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS)**

- BOA, A.MKT.MHM, 1376/123, 11 S 1304 (09 Kasım 1886).
- BOA, DH.MKT, 1626/116, 07 L 1306 (06 Haziran 1889).
- BOA, DH.MKT, 2593/16, 17 Za 1319 (25 Şubat 1902).
- BOA, DH.MKT, 680/13, 06 M 1321 (04 Nisan 1903).
- BOA, DH.MKT, 688/5, 20 M 1321 (18 Nisan 1903).
- BOA, HR.HMŞ.İŞO, 158/101, 15 Tn 1302 (27 Ekim 1886).
- BOA, İ.DH, 1058/83068, 27 Ra 1305 (13 Aralık 1887).
- BOA, İ.MMS, 104/4435, 29 Ş 1306 (30 Nisan 1889).
- BOA, İ.MMS, 121/5208, 23 L 1308 (01 Haziran 1891).
- BOA, MF.MKT, 222/54, 03 Ra 1312 (04 Eylül 1894).
- BOA, MV, 12/88, 04 M 1304 (03 Ekim 1886).
- BOA, MV, 17/29, 26 Ca 1304 (20 Şubat 1887).
- BOA, MV, 249/147, 1336 Za 18 (25 Ağustos 1918).
- BOA, MV, 249/148, 1336 Za 18 (25 Ağustos 1918).

- BOA, MV, 249/149, 1336 Za 18 (25 Ağustos 1918).
- BOA, MV, 249/154, 1336 Za 21 (28 Ağustos 1918).
- BOA, MV, 249/159, 1336 Za 25 (1Eylül 1918).
- BOA, MV, 249/168, 1336 Z 4 (10 Eylül 1918).
- BOA, MV, 249/169, 1336 Z 4 (10 Eylül 1918).
- BOA, MV, 249/174, 1336 Z 8 (14 Eylül 1918).
- BOA, Y.PRK.AZN, 3/2, 18 S 1305 (05 Kasım 1887).
- BOA, Y.PRK.OMZ, 2/6, 03 Z 1314 (05 Mayıs 1897).
- BOA, Y.PRK.MŞ, 8/8, 1322 Za 5 (11 Ocak 1905).
- BOA, Y.PRK.OMZ, 3/6 47, 1322 Z 29 (6 Mart 1905).

MÜLAKAT (INTERVIEW)

- Bilge Öncel, 1942 Isparta doğumlu. Görüşme tarihi: 24.01.2009.
Denizli.